

Pedig Radnóti, e gyászos idők előtt, a testvéri életörömöt is megismerte. Párizs is rajta hagyta bélyegét; őszintén meghat oly jól ismert helyeket, részleteket felsoroló *Páris*-a: „A Boulevard St Michel s a Rue Cujas sarkán egy kissé lejt a járda.”

Emlékké zsugorodott életörömét olvashatjuk *A la recherche* című versében: „Hol van az éj, az a csocma, a hársak alatt az az asztal? — s a barátok, teszi hozzá.

Ezt a két érzést, melyet Radnóti gyakran a fennkölt nyugalom hangján fejez ki, egymás mellett, sűrítve látjuk viszont az *Erőltetett menet*-ben. Érzéken s érzékletesen megidéztett emlékek ragyognak, virágoznak, illatoznak, zümmögnek e verssorokban, a „béke méhe”, gyümölcsök, rőt sövény, a szilvalekvár friss íze, ám ezek a szelíd impressziók már a képzelet birodalmába tartoznak. Minden élettelen, mit „nem szívében hord”. A vers vége mégis egy utolsó reménykiáltás; reménykiáltás vagy vészkiáltás? Tudjuk, mennyire hiábavaló volt a hívó szó. A költő sorsa kérelhetetlenül beteljesedett.

Számunkra verseiben él, ezekben az emberi értékük, gyöttrődő beletörődésük által megrázó tiszta remekművekben.

Ez a költészet egy egész életet igazol, ha mégoly rövid volt is.

Ami engem illet, kegyelettel és hálával gondolok Gara Lászlóra, aki megismertette velem az oly gazdag, egy változatos magyar irodalmat, s nyíltszívű nagy szellemét, Radnóti Miklóst.

Párizs, 1969. február 16.

GIANNI TOTI (Olaszország)

AZ ÉLŐ RADNÓTIT ÜNNEPELJÜK

Miklós ma hatvanéves lenne... Ebben a zavaros, a költőkkel szemben oly el-lenséges korban (mely „a szellemi termékeknek bizonyosan kedvezőtlen”, mint Marx megállapította, s mint ahogy ma is igaz), így kell számolnunk azok (emberi) korát, akiket meggyilkoltak versekkel a zsebükben és halántékuk mellett? Sok még a meggyilkolt, a deportált, a beton- vagy papírcellába, a cenzúrák, a börtönőrök közé zárt költő, író, művész, aki víziói közt senyved, és nem tud cselekedni, hogy — a költészetnek a társadalmi rák elleni antitesteként — visszaszorítsa a betegséget a maga élelemzugába és meggyógyítsa e bajt? Újraolvassuk, Marinka és én, egyik 1964-es cikkünket az Unita-ban: „Radnóti ma 55 éves lenne, míg József Attila 62...” / és ma az egyik 60, a másik 67 lenne: még sokáig szólhattak volna hozzánk. Ki fizeti meg annyi élet, annyi elveszett vers árát? Feltétlenül mi, és az emberi nem, mely őket, és még annyi költőantitestet eltaszított magától. Azt gondoljuk, hogy eljön a nap, amikor nem lesz olyan kínzó e lehetlenné vált lehetséges élet gondolata, amikor senki se pazarolhatja a még fiatal életkort, mely az osztályharcok korának meggyilkolt vagy öngyilkos költőié lehetne. Már öregebbek vagyunk a halott költőknél, akik ma idősebbek lennének nálunk, s mégis hol az a bölcsesség, az a tapasztalat, az az érettség, melynek a művészet e lépcsőfokain kellett volna nőnie? Aki meghalt, jól tette, hogy meghaljon, s így éljen tovább „a konzerválás ösztöne számára”, mint Majakovszkij?

Még Radnótihoz, József Attilához, Adyhoz visznek minket azon korszak költészetének aggodalmai, melyben mindannyian egy olyan kor művészetének hosszú agóniáját szenvedjük, amelyben a történelem az osztályharcok történelme. Úgy ahogy engem és Dallos Marinkát Petőfitől Adyn át József Attiláig és az ő költő fiaikhoz és unokáikhoz vittek, hogy megszámlálhatatlan fordítás után 1963-ban megkíséreljük az antológiát, átplántálva az olasz költészet száraz és kételkedő kertjébe a válogatott lírai virágok beszédét. Házunkban sétált Radnóti Miklós, őt olvastuk, lélegeztük, kísért minket a könyvespolcok közötti kóborlások közben, ő a sorsának oly tökéletes alakjában és beteljesültségében, beteljesületlen, aki követelte, hogy meghalva-éljen tovább más népek nyelvi tudatában. Így született a szóban csinált, magunknak készített fordításokból a másoknak készített fordítások szükségessége. A „Scritto verso la morte” (A halál útján írva), ahogy címeztük e kötetet (mely 1964-ben a D'Urso kiadónál jött ki és két évvel később a Sciascia kiadó szignója alatt újra megjelent), mint Julius Fucik könyve, a „Vérpad alatt írottá” vált, egy fájdalmas és elkötelező maiság hírnökevé: „Az élet útján írottá, hogy a ma aesthesisával, a kor változó érzékenységgel olvasva, egy olyan életnek, melyben a költőknek nem gyilkosoktól kell meghalniuk, s nem titkos papírszeletekre vagy falakra kell írniuk, a csendőrök éles szemű felügyelete alatt...

Radnóti visszhangjáról ma nehezebb beszélni, mint öt évvel ezelőtt. Akkor egy robbanás volt, egy felfedezés, egy reveláció, ahogy mondani szokás. A költészet égboltja váratlanul gazdagabbá vált, és aki olvasta, e kozmikus oldalon más tudatlángolásokat fedezett fel, a planetáris noosfera újból megölte az emberi sötétség egy kis darabját. És sor került nyilvános bemutatásokra, közös felolvasókra, a római magyar akadémiától az Európai Írószövetség Igazgató Tanácsáig Taorminában (Tolnai Gábor beszélt ezekről a felolvasásokról és lelkesedésekről Quasimodótól Bachmanig és Enzensbergerig, az „Italia e Ungheria” c. kötetben), recenziók és kritikai cikkek napilapokban és Olaszország baloldali, centrista és jobboldali folyóirataiban (az „Unità”-tól az „Il Tempo”-ig, a „La Voce Repubblicana”-tól a „Segnacolo”-ig, a „Tempo presente”-ig), beszélt róluk a rádió és televízió, írt róluk: Salvatore Quasimodo, Giancarlo Vigorelli, Umberto Albini, Raffaella del Puglia, Tiziano Rossi, Mario Stefani, Rossana Ombres... de mi célt szolgált, hogy folytassuk a nevek és címek felsorolását? Ma egész Olaszországból érkeznek hozzánk a diákok levelei, melyeket szintén fel kellene sorolni, mint doktori téziseikről szóló híradásokat, és ez a legjobb bizonyítéka annak, hogy Radnóti költészetének Olaszországban szilárd, biztosított élete van. A mag termékeny, a növény erős, a virágok és a gyümölcsök már növekedőben vannak, a líra már tudata a kornak.

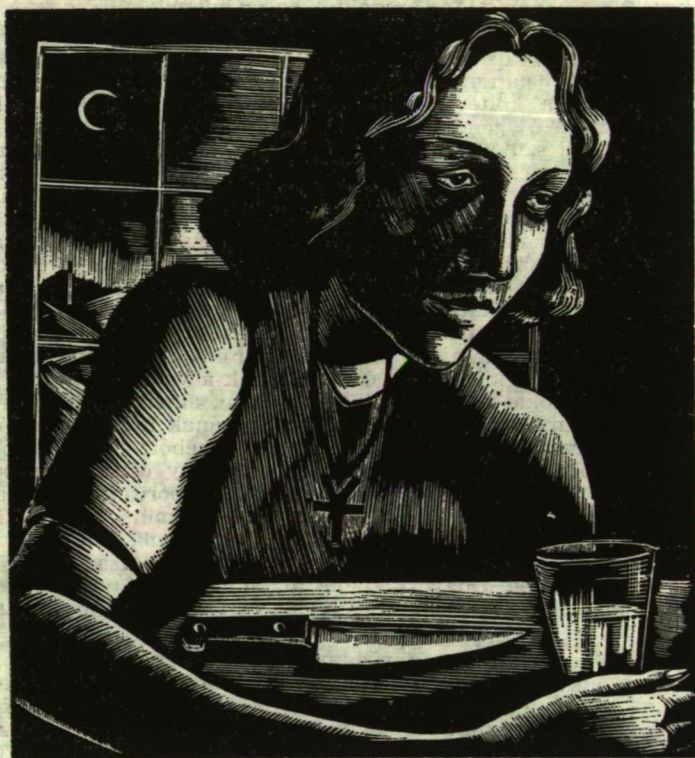
Inkább azt mondanám, hogy ma, a robbanás, az explózió után egy implózió előtt állunk. Radnóti költészete az emberi nem tudatának végtelen lüktetésében betokosodik az irodalmi körforgás rendszerébe, azt kockáztatva, hogy embóliákat és occlusiókat okoz. Nem viseli el az irodalmi, az akadémikus, a doktori disszertációban megkívánt érdekek nyugodt körforgását, és azt követeli, hogy szerelemben oldódjon fel, egy új poétika termékenységeiben ragyogjon fel újra...

De ma mindez drámaian nehéz. A költészet halálos krízisben van, a kultúra, a rendszer fogva tartja a költészetet, múzeumi értékévé teszi, a múlt akadémiaiba sorolja a verseket is. Az új generációk nem tűrik többé az elkülönített költészetet, mely a mozgalmakon kívül születik, vagy melyet a reális mozgalmakon kívülre kényszerítenek a klasszifikátorok és kommentátorok, akik a forradalmi hangokat, melyek válságba sodorják magukat, s megtagadják a maguk kiáltását az unokák kiáltásában, celebrálják, szentesítik és elnémítják.

Ezért szükséges, hogy elragadjuk Radnótit a 60 év ünnepléseitől, a hivatalos tiszteletadásoktól (akár magától attól, melyet én írok). Hogy én és Dalos Marinka hogyan ítéljük meg Radnótit mint költőt, már megírtuk és megmutattuk a szerelemben fogant fordításokkal, azokkal az írásokkal, melyek főleg az ifjú költő-olvasókkal akarták őt megismertetni. Érinthetjük még a fordítások problémáját („többek mint fordítások” — mondták nekünk a korszerű költők, mint Quasimodo, és ez az ítélet munkánkért már elegendően kielégített) és szólhatunk a válogatásról stb. Nem lenne haszontalan azokat az okokat sem vita tárgyává tenni, amelyeknél fogva az aritmikus verziót választjuk, „mely talán Radnóti visszaadásának legjobb formája, aki egy zengő ütemben nyer érzelmiséget, de veszít egyszerűségéből” (mint Umberto Albini mondta az olasz rádióban), és nem kíséreltük meg, hogy olaszul reprodukáljuk a hexametert, az antik verset, mely „a fasizmus és a háború korszakában a maga metrikájával egy tiltakozás kifejezéséként jelent meg” (mint Somlyó György írta a *Nouvelles Etudes Hongroises*-ban), azon sem fáradoztunk, hogy europizáljuk a Radnóti-verset, éppen mivel azt gondoltuk, hogy mély magyarsága már elegendően europizálja őt (egyetértésben Ungvári Tamással, amikor azt írja, hogy „c'est que l'europeanité lui confère quasiment son caractère national”, de megfordítja a viszonyt).

A valóságban Radnóti költészete világméretű s ennél az oknál fogva, ahogy József Attila költészetével tettük (a fordításban egyáltalán nem a futurizmushoz térve vissza, mint ahogyan barátain szemünkre vetette Tolnai, hanem a modern olasz politikai költészet formájára támaszkodván, amelyből nem hiányzik, de kevésbé láthatóan van jelen a szisztéma „kultúrájának” burka), „A halál útján írva” verseiből mentettük meg, melyek valakinek a legértékesebbnek tűntek, Albini barátunknak, a magyar irodalom precíz fordítójának például helytelennek tűnt, hogy az olasz változatban megtartottuk a „Hispania”, „Jupiter” szavakat, de ha ezeket „Spagna”-nak vagy „Giove”-nak fordítottuk volna, banálisá tettünk volna olaszul egy „latin” és egyetemes választást, melyet Radnóti egy képi poétika okából tett, ügyesen halászva a nemzetközi irodalmi tudat mélyenfekvő nyelvi hangzásából, más esetekben viszont felerősítettük a fordítást, szinte új jelzőket alkotva, mint a „verminos” (férges) esetében, melyet az egyszerűsítő „férgektől nyüzsgő” (brulicante di vermi) helyett alkalmaztunk, mert maga Radnóti erőltette a magyar nyelvet, megsértette, áthágta normáit, vagyis költészetet csinált, azon a speciális nyelven alkotva, amely a költészet minden időben, és minden helyen...

De megismételjük: az a beszéd, melyet Radnótiról lehet és kell folytatni, más kell hogy legyen. Nem filológiai, nem nyelvészeti, nem „kulturális”, hanem élő. Radnóti Miklós az egész földkerekségen a költészet szabadságáért harcolva ünnepelhető. Ami azt jelenti, hogy ki kell tépni a költészetet „a kultúrából” és a könyvekből, és vissza kell adni azt a funkcióját, hogy az újonnan születő fiatal energiák, a mozgalom belülről jövő hangja legyen, a költészeté, mely a művészet halála közben íródik, mert idáig eljutnunk nem a munkamegosztás különválasztott gyűlölete, hanem az emberfaj újraegyesítése.

BUDAY GYÖRGY FAMETSZETE